

IZDANJA MARULIĆEVE »INSTITUCIJE« NA TALIJANSKOM JEZIKU

Herci Ganza

Druga domovina Marka Marulića, duhovna inspiracija prvim humanističkim sanjama koje je on oplodio na našim obalama Jadrana, bila je Italija. Zemlja koja se ispreplela kroz Marulićev život — od padovanskih studentskih dana, preko prvih Marulovih prevodilačkih koraka kroz djela talijanskih srednjovjekovnih pjesnika, do onih kompleksnih — očeva talijanske književnosti i jezika — Dantea i Petrarke, te tiskanja njegovih djela, koja su posebno u Veneciji, a potom i širom Apeninskog poluotoka i u kulturnim središtima diljem humanističke Europe bila visoko cijenjena.

Da je Marulić bio čitan ne samo među latinistima te da je interes za njegov opus, premda tematski sakralan, postojao i među necrkvenim krugovima, najbolje pokazuju podaci o pet njegovih latinskih djela prevedenih na talijanski jezik:

1. CIRCA L'INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE,
2. EVANGELISTARIO,
3. QUINQUAGINTA PARABOLAE,
4. DELL'HUMILITÀ E DELLA GLORIA DI CHRISTO,
5. DIALOGO DI MARCO MARULO »DELLE ECCELENTI VIRTÙ E MARAVIGLIOSI FATTI DI HERCOLE«.

Daleko najveći broj talijanskih izdanja doživjela je Marulićeva *Institucija*, ujedno i najpopularnije njegovo djelo, koje je 57 godina nakon prve tiskarske objave na latinskom, prevedeno i tiskano na »vulgarnom idiomu« 1563, u Veneciji u prijevodu *REMIGIA FIORENTINA*, dominikanskog teologa kojem je papa Pio V. povjerio kritičko izdanje djela sv. Tome Akvinskog. Fiorentino, kao što sam nadimak upućuje, rođen je u Firenzi oko 1521, gdje i umire 1581. Osim što se bavio prevodjenjem, u kojem opusu mu je najpoznatiji prijevod *EPISTOLE E EVANGELI CON ANNOTAZIONI MORALI* (1575), bio je i izdavač djela *HISTORIA D'ITALIA* Guicciardinija 1568, za koju je napisao stotinu *CONSIDERAZIONI* tiskanih 1582, a njegovu umjetničku djelatnost upotpunjuju *PJESME U SLAVU MADONE (POESIE IN LODE DELLA MADONNA)* iz 1547. godine.

Prijevod *Institucije* ispunio mu je želju o kojoj od srca iskreno piše u posveti — da to djelo »učini poznatim i da kao dobra knjiga postane društvo dobrim ljudima«. Da je talijanska verzija *Institucije* bila odlično primljena od čitalačke publike, potvrđuje činjenica da je u 47 godina — od 1563. do 1610. — objavljena čak 12 puta, što je rekord među ostalim europskim prijevodima — njemačkim, francuskim, portugalskim, španjolskim i češkim.

Jedanaest izdanja »Institucija« je imala u Veneciji 1563, 1569, 1574, 1580, 1586, 1593, 1597, 1601, 1606, 1609, 1610, i to u tiskarama Francesca Gaspara Bindonia, Minima Compagnia, Paula Ugolinija i Giovannia Albertija, te jedno u Bergamu kod Comina Venture, 1583.

U svim izdanjima djelo je tiskano pod naslovom:

»*OPERA DI MARCO MARULO DA SPALATO CIRCA L'INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE SECONDO L'ESSEMPIO DE' SANTI, DEL VECCHIO E NUOVO TESTAMENTO, divisa in sei libri TRADOTTA IN LINGUA TOSCANA DA MAESTRO Remigio Fiorentino, dell'ordine de' Predicatori.*

Prijevod je posvećen firentinskom velikašu LORENZU BUONACCORSU PITTU, po čijoj je žarkoj želji Fiorentino i prionuo prevođenju tog opsežnog djela, nastojeći ga što prije privesti kraju, jer, kao što se vidi iz posvete, više je uglednika ondašnje Firenze bilo zainteresirano za što skorije tiskanje *Institucije* na talijanskom jeziku, među kojima Remigio Fiorentino ističe »poštovanog i dobrog starca JACOPA NARDIA«, koji mu je pružio podršku u želji da Marulićeve bogobojazne riječi prodru među renesansne ljude Cinquecenta koji se »često povode za primjerima koje vide ili čitaju«. Posveta datirana 15. travnja 1563. godine više puta ističe vatrenost i trajnost žudnje za tiskanjem prijevoda zbog visoko cijenjena sadržaja i stila jednako kršćanski čistog, kao i čitalački pitkog za talijansku publiku.

Jezik prijevoda tipičan je toskanski idiom toga vremena — talijanski još neoslobođen elemenata latinštine, koji se prepoznaje u prisutnosti grafema *H* u svim oblicima glagola »imati«: (*HABBIAMO, HAUEREMO, HAUETE, HAUENDO, HAUEANO, HEBBE*), kao i u riječima *HOGGIMAL, HUMILE, HONORE, HUOMO, HUMANA*; u nestabilnu kvantitetu konsonanata, tj neregulirane su »doppie«, pa se tako *ESSEMPIO* piše sa dva *s*, dok se *MEZO* javlja sa samo jednim *z*; fonem *t* još uvijek ne prepušta mjesto sonoriziranom *z* u riječima *AVARITIA, ASTUTIA* ...

Za razliku od nekih europskih izdanja koja su cenzurirala dijelove o opravdanosti laži u nužnosti za opće dobro, o kojima se govori u 4. poglavlju 4. knjige, zbog kojih je »Institucija« 1612. i stigla u Španjolskoj u drugu klasu *Indeksa zabranjenih knjiga*, u Italiji, bez obzira na javno spaljivanje te knjige u Sieni tek godinu dana nakon objavljivanja talijanskog prijevoda, dakle 1564, cenzura nije ostavila traga na njenim izdanjima.

Dok su svi venecijanski tiskari preuzeli kod ponovnih izdanja Fiorentinovu posvetu, bergamski izdavač Comino Ventura nadomjestio ju je svojom posvetom naslovljenom »gospodarici i mnogo poštovanoj gospođi Isotti Brembatu Gromelli«, koju upozorava na važnost *Marca Marula*, mnogo cijenjenog zbog doprinosa učenosti i čestitosti života, koje je upravo u ovom svom djelu približio čitateljima u vidu poduka s primjerima, pišući »lijepim stilom na latinskom jeziku, da bi nakon tolikih godina na radost bila prevedena od Remigia na naš vulgarni idiom«. Posvetu nastavlja hvalom: »Taj mudri pisac u ovu kratku knjigu, kao u malu košnicu, sakupio je najvažnije stvari za naše zdravlje, probirući poput pčela od najvećih pisaca najveće izreke, da bi učinio svoje pokušaje što ugodnijima i korisnijima kršćanskom životu.«

OPERA DI
MARCO MARVLO
DASPALATO.

CIRCA L'INSTITVTIONE
DEL BVONO, E BEATO VIVERE;
Secondo l'essempio de' Santi; del Vecchio.
e Nouo Testamento.

DIVISA IN SEI LIBRI.

TRADOTTA IN LINGVA TOSCANA DA MAESTRO
Remigio Fiorentino, dell'ordine de' Predicatori.

Di nuovo con diligentia rista. apata, e da notabilissimi errori emendata.

I N V E N E T I A.

Appresso Paulo Vgolino: M D C I.

Bergamski se urednik posebno trudio oko svog izdanja, te je uposlio čak nekoliko stručnjaka prevodilaca, koji su Remigiov prijevod usporedili s latinskim originalom, te na čelu s GIOVANNIEM BATTISTOM MAGENIEM izvršili ne brojne, no ipak opsežne intervencije na prijevodu u kojem su neki dijelovi teksta, vjerojatno zbog nečijeg nemara, ne zbog cenzure, kao što piše i sam Ventura, izostavljeni.

Prvi propust prijevoda iz 1563, pasus je o »proslavitelju svete crkve Augustinu« u 11. poglavlju 2. knjige »O vjeri u Krista — protiv krivovjercaca«, dok je drugi propust u 1. poglavlju 4. knjige »O kažnjavanju tijela postom« uskratio čitatelju kompletne dvije tiskane stranice na kojima se govori o prvim kršćanima koji su poslize Gospodina Isusa držali post — apostolima, te nadbiskupima Edmondu, Bonifaciu i Samsonu, svećeniku Ivonu, opatu Anronu i Severu. Treća, ujedno i posljednja greška koju je korigiralo izdanje iz 1583. u odnosu na prijašnja, bio je niz od pet pasusa, dakle opet velik dio teksta, 12. poglavlja 4. knjige »O presvetoj pričesti«, gdje se govori o Ivonu i o ocu propovjednika Dominiku.

To isto Venturino izdanje, u želji da bude najbolje do tada, priložilo je sadržaju knjige, koji se nalazi pod naslovom »TAVOLA DI TUTTE LE PRINCIPALI MATERIE«, a koji sadrži sva talijanska izdanja, jednu posebnost — kazalo imena, ili, kako stoji u knjizi: »TAVOLA DEI NOMI DE' SANTI & ALTRI CHE PER ESSEMPIO SONO UNA E PIU VOLTE NEL PRESENTE LIBRO CITATI«.

Bergamsko izdanje posebno je i po pogovoru izdavača u obliku zahvale Bogu i molitve da okončani posao poput sjemena koje je Marulić s crkvenih polja posijao u svoju knjigu, sam Bog napoji vodom svoje presvijetle dobroće, da kroz nju urodi plodom na zemlji našeg srca i bude vrijedno nalaziti se u Božjem ambaru.

Stoga bergamsko izdanje Comina Venture predstavlja vrlo vrijedno kritičko izdanje Marulove *Institucije*, najkvalitetnije među dvanaest talijanskih izdanja koja su pridonijela slavi oca hrvatske književnosti Marka Marulića Šplićanina, kao što je sam sebe nazivao, ali i Europljanina u najširem humanističkom kontekstu te riječi, što potvrđuju i ovdje izneseni podaci.

POPIS LITERATURE

1. OPERA DI MARCO MARULO DA SPALATO. CIRCA L'INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE. In Venetia, Appresso FRANCESCO BINDONI, 1563.
2. OPERA DI MARCO MARULO DA SPALATO. DELLA INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE. (Traduzione in lingua Toscana da m. Remigio Fiorentino del ordine de' Predicatori). In Venetia, Appresso FRANCESCO BINDONI, 1574.
3. OPERA DI MARCO MARULO DA SPALATO DELLA INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE. In Venetia, Appresso FRANCESCO GASPARO BINDONI, 1580.
4. INSTITUTIONE DEL BUONO ET BEATO VIVERE SECONDO L' ESSEMPIO DE' SANTI, DEL VECCHIO E NUOVO TESTAMENTO. COMPOSTA DA MARCO MARULO DA SPALATO E TRADOTTA DALLA LATINA NELLA ITALIANA LINGUA DEL r.p. maestro REMIGIO FIORENTINO. Di nuovo con diligenza ristampata. In Bergamo, Appresso COMINO VENTURA, 1583.

5. OPERA DI MARCO MARULO DA SPALATO CIRCA L'INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE. In Venetia, Appresso GASPARO BINDONI, 1586.
6. INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE SECONDO L'ESSEMPIO DE' SANTI DEL VECCHIO E NUOVO TESTAMENTO. In Venetia, Presso la MINIMA COMPAGNIA, 1593.
7. INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE SECONDO L'ESSEMPIO DE' SANTI DEL VECCHIO E NUOVO TESTAMENTO. In Venetia, Appresso PAULO UGOLINO, 1597.
8. INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE SECONDO L'ESSEMPIO DE' SANTI DEL VECCHIO E NUOVO TESTAMENTO. In Venetia, Appresso PAULO UGOLINO, 1601.
9. OPERA DI MARCO MARULO DA SPALATO CIRCA L'INSTITUTIONE DEL BUONO E BEATO VIVERE. In Venetia, Appresso GIOVANNI ALBERTI, 1610.
10. Marko Marulić: »POUKE ZA ČESTIT ŽIVOT S PRIMJERIMA« (Preveo i protumačio Branimir Glavičić) — Globus — Zagreb, 1986.
11. Marko Marulić: »INSTITUCIJA« (Preveo Branimir Glavičić) — Književni krug — Split, 1986.
12. Mirko Breyer: »PRILOZI K STARIJOJ KNJIŽEVNOSTI I KULTURNOJ POVIJESTI HRVATSKOJ« — Knjižara M. Breyera — Zagreb, 1904.
— »Prevodi Marulićevih latinskih djela«
13. Mirko Tomasović: »Marulićeve veze s talijanskom kulturom« — Croatica 20/21 — Zagreb, 1984.
14. Mirko Tomasović: »ZAPISI O MARULIĆU I DRUGI KOMPARATIVISTIČKI PRILOZI« — Logos — Split, 1984.
— »Šest francuskih izdanja Marulova 'bestselera'«
— »I 'De institutione' na indexu«
— »Marulićeve veze s talijanskom kulturom«
15. Mirko Tomasović: »ANALIZE I PROCJENE« — Književni krug — Split, 1985.
— »Kako je i zašto spaljena Marulićeva knjiga u Sieni g. 1564?»
16. Mirko Tomasović: »TRADICIJA I KONTEKST« — August Cesarec — Zagreb, 1988.
— »Prvi hrvatski pisac 'svjetskog glasa'«
— »Što je španjolska inkvizicija brisala iz Marulićeve 'Institucije'«?
17. Mirko Tomasović: »Edicije i reedicije 'Evangelistara' i 'Institucije' Marka Marulića Marula« — Mogućnosti 12 — Split, 1990.
18. DIZIONARIO ENCICLOPEDICO ITALIANO »TRECCANI« — Roma, 1959.
— Fiorentino, Remigio.